
1956-os magyar menekültek Szlovéniában

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójának alkalmából magas rangú politikusokból és szakemberekből álló 1956-os Emlékbizottságot hoztak létre, amely meghirdette a „Magyar Szabadság Évét”.¹ A 2017-ben is folytatódó programsorozat elsősorban 1956 késő őszenek belpolitikai vetületeire összpontosított. Míg a forradalom következtében Magyarországot elhagyó közel kétszázezer ember történetéről mind a tudományos diskurzusban, mind a közéletben jóval kevesebb szó esett 2016 folyamán. Ha mégis szóba kerültek az „56-os magyar menekültek”, akkor elsősorban az Ausztria irányába távozó, közel 180 ezer magyarról emlékeztek meg. A Második Osztrák Köztársaság kollektív emlékezetében az 1956-os magyar menekültválság és annak sikeres kezelése egyértelműen pozitív tapasztalatként maradt meg. Azonban a másik tranzitországról, Jugoszláviáról mind a magyar nyelvű, mind a nemzetközi historiográfiában jóval kevesebb szó esik. Pedig Tito Jugoszláviájának sem volt semmivel sem könnyebb 1956–1957 fordulóján a kommunista Magyarországról elmenekülő közel 20 ezer embert befogadnia, mint az akkor még önazonosságát kereső, 1955-től újra önálló Ausztria számára. Jugoszláviának, ahogy Ausztriának is, pozitív eseményeket tartogatott az 1955-ös esztendő. Miközben Magyarország ebben az évben nem tudta elkerülni a Varsói Szerződésbe való belépést, addig Ausztriából kivonultak a második világháború óta ott állomásozó négy nagyhatalom katonái, és az Osztrák Államszerződés visszaadta a teljes osztrák állami szuverenitást. Jugoszlávia számára a hidegháborús nemzetközi enyhülés 1955-ben meghozta Hruscsov belgrádi „Canossa-járását” és egy időleges közeledést is Moszkvához. 1956 tavaszán Magyarország déli és nyugati határán is megkezdtek az elavult technikai határzár eltávolítását, amelynek modernizálására 1956 késő őszeig már nem jutott elég idő. Így a forradalom alatt és után a Magyarországról távozni kívánók számára a déli és nyugati határ is átjárható volt, mindaddig, míg azt az új kádári határellenőrzés Ausztria irányába 1957 telének végén, Jugoszlávia irányába 1957 őszen azokat teljesen le nem zárta.

¹ Honlapjuk: <http://www.magyarforradalom1956.hu/> (letöltve 2018. február 19.)

A most bemutatásra kerülő szlovén–magyar kétnyelvű monográfia összefoglalja és több perspektívából is megvilágítja a Juoszláviába és ezen belül az akkori szlovén tagköztársaságba érkezett magyarok befogadásának történetét. Az új perspektíva miatt ez a tanulmánykötet túlmutat az eddig hasonló témájú osztrák és magyar munkákon. Az eddigi historiográfiai, szociológiai munkák vagy a távozó magyarok, vagy a befogadó, többségi társadalom perspektívájából vizsgálták az eseményeket, míg a nyugati és a déli határ másik oldalán élő magyar kisebbségek szinte teljesen kívül maradtak az elemzések látóhatárán. Ebben a munkában a vendvidéki magyar kisebbség 1956–1957-es szolidaritását és aktivitását oral history interjúk segítségével ismerhetjük meg. Ez a megközelítés alkalmas lehet az államhatár két oldalán élő magyar lakosság transznacionális találkozási pontjainak bemutatására is, amely kiindulópontként szolgálhatna akár egy közép-európai „histoire croisée” (entangled history) típusú esettanulmányhoz. Egyetlen hasonló jellegű, oral historyra épülő kötet született mindez ideig a burgenlandi-magyar határ tekintetében,² azonban ebben elsősorban nem a magyar kisebbség tagjai közül kerültek ki az interjúalanyok.

A tanulmánykötet szerkesztője *Kovács Attila*, szlovéniai magyar történész, aki a Pécsi Egyetemen doktorált, a ljubljanai Etnikai Kutatóintézet munkatársa. Az ő korábbi 56-os kutatásainak és személyes elkötelezettségének az eredménye ez az öt tanulmányt magába foglaló kötet, amely 2016-ban jelent meg magyar és szlovén támogatók segítségével.

Az első esszé jellegű tanulmányt „Ötvenhat közös ügyünké vált... 1956 muravidéki vonatkozásai: menekültügy és sajtó” címmel *Bence Lajos*, lendvai újságíró és költő jegyezte. Bence a határ menti lét egyik meghatározó jellemzőjét írja körül, amikor arra világít rá, hogy a Magyarországon zajló események nem hagyták érintetlenül az államhatár másik, jugoszláv (szlovén) oldalán élőket és a magyar kisebbséget sem. A későbbiekben 1956 éppen úgy tabunak számított Jugoszláviában, mint a kádári Magyarországon. Bence kifejti, hogy a szlovéniai (jugoszláv) kommunista sajtó szűkszavúan írt a magyar eseményekről, hiszen az a (sztálini típusú) kommunista rendszer válságát tette nyilvánvalóvá.

Kovács Attila két tudományos tanulmányt is írt a kötet számára. Az első az „'56-os magyar menekültek Szlovéniában” címmel a magyar menekültek perspektíváját elemzi. Ebből megtudjuk, hogy Jugoszlávia még 1956 év végén sem nyújtott automatikusan menedékkjogot a Magyarországról érkezőknek. Az osztrák kormány 1956. október 28-ától minden Magyaror-

2 Wolfgang Bachkönig: „*Heimat, warum musste ich dich verlassen?*“ Ungarnaufstand 1956, Zeitzeugen erzählen. Munderfing, 2017.

szágról érkezőnek megadta az 1951-es genfi menedékjog alapján a politikai menekültstátuszt. Jugoszlávia irányába akkor növekedett meg 1957 elején a kivándorolni akarók száma, amikor 1956 legvégén az osztrák határt magyar oldalon elkezdtek jobban ellenőrizni és idővel lezárni. A belgrádi vezetés a fokozódó nemzetközi nyomásra tekintettel döntött a jugoszláv határt átlépő magyarok számára biztosítandó menedékjog megadásáról (26. o.). Ahogy Ausztria, úgy Jugoszlávia is kapott nemzetközi segítséget a menekültválság kezelésére. Ebben Jugoszlávia számára elsősorban az ENSZ volt az összekötő szervezet, addig Ausztriában az ENSZ mellett számos nemzetközi vállalási és világi alapon szerveződő segélyszervezet is tevékenykedett. Azonban mind a bécsi, mind a belgrádi vezetés felismerte, hogy a menekültkérdésben vállalt szerepük pozitívan érinti nemzetközi megítélésüket és emeli országuk imidzsét a nemzetközi kapcsolatok szintjén is.

Ahogy az osztrák belügyminisztérium is törekedett pontos statisztikai adatokra szert tenni az országába érkező menekültekről, ugyanígy készítették a jugoszláv hatóságok is statisztikai összeírásokat a magyarokról. Összehasonlítva az osztrák, a korabeli KSH és jugoszláv statisztikákat, a Jugoszláviába menekültek legnagyobb hányadát is a fiatal, nem házas, munkás férfiak tették ki. A legnagyobb különbség abból adódott, hogy míg Ausztriából néhány hónapon belül a magyarok legtöbbször tovább tudott vándorolni, többnyire az általa kiválasztott új célországba, addig Jugoszlávia esetében a nemzetközi összefogás és a menekültek felvétele egy harmadik, befogadó ország által jóval lassabban valósult meg. A jugoszláviai menekültek esetében, ugyan nem a jugoszláv hatóságoknak köszönhetően, de nem működött olyan automatikusan az 1951-es genfi menekültkonvenció azon elve sem, mely szerint a politikai menedékjog birtokosa maga választhatja meg, hogy melyik országban kíván letelepedni. Bár meg kell jegyezni, hogy az Ausztriából tovább vándorolni szándékozó magyarokkal szemben is bevezettek a befogadó országok bevándorlási kvótákat. Ezek kibővítését, akár az Egyesült Államok vagy egyes nyugat-európai országok esetében is Ausztria vezetése csak aktív és céltudatos lobbitevékenységgel tudta elérni. Az 1955 utáni nyugati orientációjú osztrák külpolitika első nagy erőpróbája az 1956-os menekültválság sikeres nemzetköziesítése volt. Jugoszlávia ugyan megkapta az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságától (UNHCR) a menekültszám után járó anyagi támogatást, azonban a menekültek átvétele harmadik, befogadó országok által jóval vonatottabban haladt. Ami jól bele is illett az 1955–1956-os év hidegháborús logikájába, hiszen Moszkva és Belgrád aktuális közeledésének irányvonalát ekkor még egyértelműen nem lehetett beazonosítani. Azonban Ausztria svájci típusú semlegessége

és nyugati, demokratikus és kapitalista irányultsága 1956 késő ősziére már kikristályosodott. Ezt honorálta is a „Nyugat”, hiszen csökkentette Ausztria menekültellátásból adódó terheit és befogadta onnan a magyarokat. Ausztria jobban ki tudta aknázni a nemzetközi imidzspítés tekintetében a „tranzitország” szerepét, mint Tito Jugoszláviája. A fejezetben bemutatott statisztikai adatok ismeretében érdekes lenne megvizsgálni annak okait, hogy Jugoszláviából miért repatriáltak szignifikánsabban többen, mint Ausztriából. Ehhez talán az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának belügyi, államrendészeti iratai nyújthatnának kapaszkodót. A genfi menekültkonvenció non refoulement elvét³ a Jugoszláviába menekült magyarok esetében a tanulmány tanúsága szerint többször is megsértették, ilyen esetekre az ausztriai menekültek esetében jellemzően nem került sor.

Ausztriában a magyarokat regisztrálásukat követően a burgenlandi felvevőtáborokból a belsőbb tartományok irányába szállították tovább, ahogy a jugoszláv hatóságok is a magyar–jugoszláv határ közelében levő felvevőtáborokból az ország belsejében felállított táborokban helyezték el a menekülteket. A táborok elhelyezkedéséről a tanulmány szerencsére térképet is közöl (42. o.). Noha a Jugoszláviából való harmadik, befogadó országba történő továbbvándorlás Ausztriához képest lassabban zajlott, az egyes országok által Jugoszláviából befogadott magyarok aránya többnyire megegyezik az osztrák adatokkal. Az első helyen szintén a tengeren túli országok (USA, Kanada, Ausztrália) szerepeltek, azonban a nyugat- és az észak-európai országok jóval kevésbé voltak befogadók a Jugoszláviába menekült magyarokkal szemben, mint az Ausztriában menedéket lelt sorstársaikkal szemben. Ausztria és Svájc vállaltak az ENSZ közbenjárására legnagyobb szolidaritást Jugoszláviával, az európai országok közül ők vették át a legtöbb 1956-os magyart a délszláv államból. Míg az Ausztriába menekült közel 18 ezer zsidó nagy része az USA-ba vándorolt tovább és csak kisebb hányaduk Izraelbe, addig a 175 Jugoszláviába érkezett, magát zsidó vallásúnak valló személy mindegyike Izraelben telepedett le. Összesen 634 magyar maradt tartósan Jugoszláviában, így arányukban jóval kevesebben választották az 1956-osok közül új otthonuknak Tito kommunista Jugoszláviáját, mint a demokratikus és kapitalista Ausztriát. Pedig az egykori menekültek visszaemlékezései alapján „Jugoszláviában tisztességesen bántak velünk” (65. o.).

Göncz László szlovéniai magyar publicista, történész és parlamenti képviselő tanulmánya az oral history segítségével idézi fel az 1956-os magyar események szlovéniai – állami, kommunista párt által irányított és lakos-

3 A menekülteket csak a legkülönlegesebb esetben lehet hazájukba visszaküldeni.

sági szintű – fogadtatását. Ahogy az lenni szokott, ha egy másik ország területén egy előre nem látható, rendszer ellenes esemény történik, kezdetben egymásnak ellentmondó és zavaros hírek érkeznek onnan, így volt ez 1956 őszén a magyarországi hírekkel is. A rendbontásról, a rendszerellenes megmozdulásokról érkező híreket természetesen a jugoszláv és a szlovén kommunista pártapparátus is igyekezett saját elképzelése szerint formálni és alakítani. A szerző megállapítja, hogy a Magyarországról érkező hírek áramlását nagyban nehezítette az 1948 óta feszült magyar–jugoszláv viszony, amely a közös határszakasz hermetikus, technikai határárral történt lezárását eredményezte. Göncz megjegyzi továbbá, hogy az államközi feszültség nagyban gyengítette a magyar kisebbség „nemzettudatát” (69. o.). Azonban nem szabad megfeledkezni arról a tényről, hogy 1956 tavaszán az osztrák–magyar mellett a jugoszláv–magyar határszakaszon is megkezdődött a technikai határárral, a taposóaknak és szögesdrótok felszedése. Mindez lehetővé tette 1956 őszétől a viszonylag biztonságos államhatár-átlépést a magyarok számára. A Muraközben élők, beleértve a magyar kisebbséget is, az őszi magyar eseményekről értelemszerűen csak részinformációkkal rendelkeztek, amelyeket magyar rádióhírekből, a Szabad Európa Rádió műsoraiból és az egy idő után az arra menekülő magyarok elbeszéléseiből gyűjtöttek össze. Az egykori szemtanúkkal készített interjúk tanúsága szerint a muravidéki magyar kisebbség számára a legmeghatározóbb emlék a magyar menekültek megérkezése és a velük való szolidaritás és segítségnyújtás volt.

Kovács Attila második tanulmánya a szlovéniai 1956-os magyarok számára felállított menekülttáborokról szól. A szlovén belügyminisztérium nyolc menekülttábort és két befogadó tábort működtetett 1956 novemberében és 1957 novemberében között az 1631 szlovén tagköztársaság területén elszállásolt magyarok számára. Kezdetben a Magyarországról érkezőket, még politikai menedékjog nélkül turisztikai létesítményekben szállásolták el. Majd a turisztikai szezonra való tekintettel, ahogy Ausztriában is igyekeztek ezeket tehermentesíteni, így a magyarok többnyire várakban és kastélyokban berendezett menekülttáborokban kaptak szállást. A nem elegendő tábori kapacitás miatt kezdetben Ausztriában is magas volt azok száma, akiket szállodákban és magánszállásokon helyeztek el, addig Jugoszláviában nagyon kevés magyar élt tartósan magánszálláson, helyi családoknál. A menekültlét Jugoszláviában, ellentétben Ausztriával, további politikai színezetet is kapott. A jugoszláv belügyminisztérium és államrendőrség igyekezett beszervezni „megbízható” menekülteket az államrendőrség besúgó-jelentő hálózatába. Azonban kénytelenek voltak megállapítani, hogy „a menekül-

tek többsége nem valami szocialista elhivatottság végett menekült Magyarországról... és nem áll érdekükben Jugoszláviáért őszintén dolgozni” (86. o.). A tanulmány végén a szerző fényképeket közöl a menekülttáboroként használt kastélyok és várak korabeli és mai állapotáról is.

Kolosa Tanja lendvai történész a kötet záró tanulmányában a szlovén sajtó magyar eseményekkel és menekültekkel kapcsolatos híradásait elemzi. A kommunista szlovén sajtó természetesen elővigyázatos volt a Magyarországról érkező hírekkel kapcsolatosan, különösen azokkal szemben, amelyek a kommunizmussal szemben megfogalmazott kritikákat tartalmaztak. Miközben a jugoszláv vezetés üdvözölte Nagy Imre ismételt miniszterelnöki kinevezését, hiszen ez a Tito által is kritizált sztálini modell magyarországi korrekcióját tükrözte. Továbbá Belgrád számára sem volt ismeretlen Nagy Imre „jugoszláv út” iránti szimpátiája. A menekültkérdés azonban csak 1957 januárjától kapott nagyobb hangsúlyt, amikor jelentősen nőni kezdett a Jugoszláviába érkező magyarok száma.

Ausztriában a sajtó nagyban hozzájárult a menekültválság emocionalizálásához, kezdetben a szimpátia, együttérzés és segítőkészség növelésével. Idővel azonban egyre több cikkre rányomta bélyegét a xenofóbia, a konkurenciától való félelem és az osztrák áldozatkészség határainak hangoztatása is. A jugoszláv és a szlovén sajtó cikkeit a szerző úgy jellemzi, hogy azok elsősorban tárgyilagosan, főként statisztikai adatokat közöltek. Nem törekedtek arra, hogy a lakosságban együttérzést keltsenek a kommunista hazájukat elhagyó magyarokkal szemben. Kolosa egyetlen olyan cikket talált, amelyben a menekülteket érző, hús-vér emberként mutatja be, ezt egészében idézte is tanulmányában. Az említett cikk december 23-án keletkezett. A tárgyszerűséget túllépő, érzelmeket ébresztő tartalmat a szerző azzal magyarázza, hogy ekkor már Jugoszlávia is biztosította a magyarok számára az 1951-es genfi menekültkonvenció alapján a politikai menedékjogot. Ez a cikk pedig ennek a belgrádi politikai lépésnek a lakosság előtti legalizálását szolgálta.

Azonban ne felejtkezzünk meg arról sem, hogy a cikk a „Slovenski poročevalec” napilap vasárnapi számában, december 23-án jelent meg, csupán néhány nappal karácsony előtt. Az osztrák sajtó karácsony előtt számos hasonló együttérzést és segítségnyújtást motiváló cikket produkált, az osztrák lakosság segélyező, adakozó kedvének növelése céljából. Az osztrák menekültválság anyagi terheinek egy részét ugyanis a lakossági adakozásokból az e célra létrehozott bankszámláról fedezték.⁴ Sajnos egyik tanulmány sem

4 Bővebben a magyar menekültek ausztriai költségvetéséről: Murber Ibolya: *Österreich und die Ungarnflüchtlinge 1956*. In: Richard Lein (szerk.): *Jahrbuch für Mitteleuropäische Studien* 2015/2016. Wien, 2017. 19–43.o.

tér ki a magyar menekültekkel kapcsolatos jugoszláv költségvetésre és az esetleges lakossági hozzájárulásra. Pedig igazán sokatmondók lennének a költségvetési információk arról, hogy egy Ausztriához képest anyagilag jóval szerényebb költségvetésű, szintén szövetségi felépítésű ország miként birkózott meg a menekültválsággal.

A tanulmánykötet értékes hozzájárulás a magyar 1956-os menekülttörténet historiográfiájához. Olvasmányos, sok témakört felölelő, változatos témaköröket taglaló munkáról van szó, amely az első nagyívű összefoglalását adja Szlovénia és az 1956-os magyar események és a menekülttörténet összefonódásainak. A kötet egyediségét növeli, hogy képes volt az államhátár két oldalán élő magyar lakosság helyzetét, kapcsolatait bemutatni, miközben bepillantást nyerhettünk a jugoszláv–magyar államközi kapcsolatok kontextusába is. A kényelvű tanulmánykötetet bátran ajánlom az 1956-os menekülttörténet és/vagy a szlovéniai (magyar) történelem iránt érdeklődőknek, bátran állíthatom, nem bánják meg.

„Kam gremo prijateljji? V svet!” Slovenioja in madžarski begunci v letih 1956 in 1957. („Hová megyünk, bajtársak? Világnak?” Szlovénia és az '56-os menekültek) Ljubljana-Lendva, 2016. 122 o. ISBN 978-961-6159-60-9.

Murber Ibolya